

ग्रामपंचायतीनी त्यांच्या उत्पन्नातील १५ टक्के भाग मागासवर्गीयांच्या उन्नतीसाठी खर्च करणे
महाराष्ट्र शासन

ग्रामविकास विभाग

आदेश क्रमांक : ग्रापप्र. - १०८९ / ५४ / प्र. क्र. १०५३ / २१-अ,
मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२, दि. १८ नोव्हेंबर १९८९

- (१) शासन परिपत्रक, ग्रामविकास विभाग, क्रमांक - व्हीपीएम - २६७६ / २३९६ / २३, दि. ३० सप्टेंबर, १९७६
(२) शासन परिपत्रक, ग्रामविकास विभाग, क्रमांक - व्हीपीएम - २६८० / ५६२८ / सीआर- ६१४ / २३-ब, दि. २९ एप्रिल, १९८०
कृपया पहावीत.

शासन आदेश

ग्रामपंचायतींनी त्यांच्या एकूण उत्पन्नापेक्षा १५ टक्के रक्कम प्रतिवर्षी मागासवर्गीयांच्या उन्नतीसाठी खर्च केली पाहिजे असे धोरणात्मक आदेश वर दर्शविलेल्या शासन परिपत्रकान्वये देण्यात आले आहेत. या आदेशांचे काही ग्रामपंचायती पालन करीत नाहीत तर काही ग्रामपंचायती ही रक्कम अनुत्पादक बाबींवर तसेच मागासवर्गीयांना विश्वासात न घेता खर्च करतात अशा तत्कारी शासनाकडे करण्यात आल्या आहेत. या प्रश्नावर अनुसूचित जाती कल्याण समितीनेही मागासवर्गीयांच्या कल्याणासाठी खर्च करण्यात यावयाची १५ टक्के रक्कम कोणकोणत्या बाबींवर खर्च करावी याबाबतचे आदेश काढण्याची शिफारस केली आहे. (समितीचा अठरावा - सन १९८८-८९ चा अहवाल - परिच्छेद १३.१)

२. मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम, १९५८, (यापुढे 'सदर अधिनियम' असा उल्लेख करण्यात येईल) मधील कलम १५३ ए अन्वये दिलेल्या अधिकारांचा वापर करून तसेच, शासन परिपत्रक, ग्रामविकास विभाग, क्रमांक व्हीपीएम - २६७६ / २३९६ / २३, दि. ३० सप्टेंबर, १९७६ आणि शासन परिपत्रक, ग्रामविकास विभाग, क्रमांक - व्हीपीएम - २६८० / ५६२८ / सीआर-६१४ / २३-ब दि. २९ एप्रिल, १९८० या दोन्ही परिपत्रकांमध्ये दिलेल्या सूचनांचे अधिक्रमण करून शासन असे आदेश देत आहे की, सदर अधिनियमातील कलम ४५(६) च्या तरतुदीनुसार, ग्रामपंचायतींवर सोपविलेले कर्तव्य पार पाडण्यासाठी त्यांच्या एकूण उत्पन्नाच्या कमीत कमी १५ टक्के रक्कम अनुसूचित जाती (यात यापूर्वीच्या अनुसूचित जातीतून बौद्ध धर्म स्वीकारलेल्या व्यक्ती व कुटुंबाचा समावेश आहे.) अनुसूचित जमाती, विमुक्त जाती व भटक्या जमाती व इतर मागासवर्गीय (यापुढे मागासवर्गीय असा उल्लेख करण्यात येईल.) यांच्या उन्नतीसाठी, त्यांच्या सामुहीक विकासासाठी व त्या वर्गातील व्यक्तींचा वैयक्तिक लाभ होईल असा योजनांवर खर्च केला पाहिजे. अशी रक्कम खर्च करण्याबाबत खालीलप्रमाणे खुलासा व तपशीलवार सूचना देण्यात येत आहेत:-

१. एकूण उत्पन्नासाठी गृहीत धरावयाच्या बाबी :- खालील बाबींद्वारे मिळणारे सर्व उत्पन्न एकूण उत्पन्न म्हणून ग्राह्य धरावे:-

मुंबई ग्राम पंचायत अधिनियम, १९५८ च्या कलम -

(अ) १२४ अन्वये मिळणारे करांचे उत्पन्न,

(आ) १२५ अन्वये करांऐवजी मिळणारी एकत्रित रक्कम,

(इ) १२६ अन्वये मिळणारी फी,

(ई) १२७ अन्वये मिळणारा सेस,

(उ) १३१ अन्वये मिळणारे जमीन महसूल अनुदान,

(ऊ) १३२ अन्वये मिळणारे समानीकरण अनुदान,

तसेच-

(ए) यात्रा कराऐवजी मिळणारे अनुदान,

- (ऐ) गौण खनिजांवरील स्वामित्व धनातील वाटा,
 (ओ) मुद्रांक शुल्कातील वाटा,
 (औ) शासनाने वेळोवेळी जाहीर केलेल्या योजनांखाली मिळणारे अनुदान,
 (अं) इतर सर्व मार्गांनी मिळणारे उत्पन्न.

२. प्रत्येक जाती / जमातीसाठी रक्कम खर्च करण्याचे प्रमाण - ग्रामपंचायतींनी एकूण उत्पन्नाच्या १५ टक्के रक्कम मागासवर्गीय जाती / जमातींच्या ग्रामपंचायत कार्यक्षेत्रातील लोकसंख्येच्या प्रमाणात खर्च केली पाहिजे.

३. रक्कम खर्च करावयाच्या बाबी - मागासवर्गीयांच्या सामूहिक विकास व वैयक्तिक लाभाच्या,—

- (अ) मुलांसाठी बालवाड्या
 (आ) वसतिगृह, अभ्यासिका तसेच वसतिगृहातील विद्यार्थ्यांना / विद्यार्थिनींना गणवेश,
 (इ) अनुदानित वसतिगृहातील विद्यार्थ्यांच्या / विद्यार्थिनींच्या शैक्षणिक सहली,
 (ई) हुशार विद्यार्थ्यांना / विद्यार्थिनींना शिष्यवृत्त्या,
 (उ) विद्यार्थ्यांना / विद्यार्थिनींनी शैक्षणिक साहित्य तसेच गणवेश,
 (ऊ) विद्यार्थ्यांसाठी / विद्यार्थिनींसाठी वासंतिक अभ्यासवर्ग,
 (ए) व्यावसायिक शिक्षण घेत असलेल्या विद्यार्थ्यांना / विद्यार्थिनींना मिळत असलेली शिष्यवृत्ती अपुरी पडत असल्यास त्यांना अर्थसहाय्य,

- (ऐ) नवीन घर बांधणी अगर घर दुरुस्तीसाठी अर्थसहाय्य,
 (ओ) लघुउद्योगासाठी (उदा. प्रशिक्षितांना शिलाई यंत्र, लेथ ऑईल इंजिन, इलेक्ट्रिक मोटार, इत्यादी खरेदीसाठी) अर्थसहाय्य,
 (औ) बायोगॅस प्लँटसाठी अर्थसहाय्य,
 (अं) घरगुती वापरासाठी विद्युतपुरवठा,
 (अः) कुष्ठरोग्यांच्या पुनर्वसनासाठी अर्थसहाय्य,
 (क) आंतरजातीय विवाहित जोडप्यांना पूरक अर्थसहाय्य,
 (का) पाणीपुरवठा सोयी, विहिर दुरुस्ती इत्यादीसाठी अर्थसहाय्य,
 (कि) वस्तीत जोडरस्ते, रस्त्यांवर दिवाबत्तीची सोय, रस्त्यालगतचीगटारे, जलनिःस्सारणाची व्यवस्था इ. साठी अर्थसहाय्य,
 (की) वस्तीत उद्याने, बगीचे, समाजमंदिरे, प्रौढ शिक्षण व्यवस्था, क्रीडांगणे, ग्रंथालय इत्यादीसाठी अर्थसहाय्य,
 (कु) समाजकल्याण विभागामार्फत राबविण्यात येणाऱ्या हरिजन (नवबौद्ध धरून) वस्त्यांची सुधारणा तसेच या योजनांतर्गत बांधलेल्या समाज मंदिराचे अपूर्ण काम पूर्ण करण्यास आर्थिक सहाय्य.

अशा बाबींवर खर्च करणे आवश्यक आहे, ही यादी परिपूर्ण नाही. या योजनाव्यतिरिक्त इतर योजना पार पाडण्यापूर्वी समाजकल्याण संचालनलयातील संबंधित व सक्षम अधिकाऱ्याचा सल्ला घेणे तसेच संबंधित अधिनियम व त्याखाली तयार करण्यात आलेले नियम यांच्या तरतुदीनुसार सक्षम अधिकाऱ्याची मंजूरी घेणे बंधनकारक आहे.

(४) रक्कम खर्च न करण्याच्या बाबी :-

- (अ) कार्यालयीन इमारतींचे बांधकाम, (आ) आस्थापनेवरील अधिकारी व कर्मचाऱ्यांचे वेतन व भत्ते, (इ) मनोरंजनात्मक

व प्रेक्षणीय स्थळांना द्यावयाच्या भेटीसाठी आयोजित केलेल्या सहली तसेच, अधिकारी व कर्मचाऱ्यांचे दौरे, (ई) दूरचित्रवाणी संच अथवा तत्सम चैनीच्या वस्तूंची खरेदी, (उ) जाहिरातींवरील खर्च, (ऊ) पुतळे व स्मारक उभारणे, (ए) हरिजन सप्ताह साजरा करणे, मेळावे आयोजित करणे, (ऐ) मागासवर्गीयांना सामुदायिक अथवा वैयक्तिक लाभदायक नसलेली कोणतीही योजना या व अशा बाबींवर या १५ टक्के रकमेतून खर्च करता येणार नाही.

५. या योजनेचे लाभार्थी :- ग्रामपंचायत कार्यक्षेत्रात राहणाऱ्या मागासवर्गीय जाती व जमाती या योजनेचा लाभ घेण्यास पात्र आहेत. परंतु त्यापैकी, खाली नमूद केलेल्या व्यक्ति / कुटुंबे यांना अपात्र समजण्यात यावे.

(अ) संबंधित आर्थिक वर्षाच्या लगतपूर्व आर्थिक वर्षाचे सर्व मार्गांनी मिळून वार्षिक उत्पन्न रुपये ६,४०० पेक्षा अधिक आहे अशी कुटुंबे किंवा व्यक्ति,

(आ) संबंधित आर्थिक वर्षात ग्रामपंचायती / पंचायत समिती / जिल्हा परिषद, यांच्यातर्फे या योजनेखाली पूर्वीच लाभ देण्यात आला आहे अशी कुटुंबे किंवा व्यक्ती.

तथापि, वर उल्लेखिलेल्या अपात्रतेमुळे लाभार्थीची अपेक्षित संख्या उपलब्ध झाली नाही व १५ टक्के रक्कम खर्च होत नाही असे आढळून आले तर, संबंधित गट विकास अधिकारी, यांच्या पूर्व परवानगीने फक्त वर (आ) येथे दिलेली अपात्रता शिथिल करून त्यात मोडणाऱ्या व्यक्ती व कुटुंबे यावर ग्रामपंचायती खर्च करू शकतील.

६. योजनेची अंमलबजावणी - या योजनेखाली संबंधित वर्षात संपूर्ण खर्च करून अनुशेष राहणार नाही याची दक्षता घेणे आवश्यक आहे. यासाठी आर्थिक वर्षाच्या सुरुवातीस विविध योजना आखाव्यात व त्या त्याच आर्थिक वर्षात पूर्ण करण्यासाठी लाभार्थींचे अर्ज घेताना ते परिपूर्ण असण्याची ग्रामपंचायतींनी दक्षता घ्यावी. तसेच, आदिवासी उपयोजनेखाली किंवा विशेष घटक योजनेखाली सुरू असलेल्या योजनांतर्गत कामावर या योजनेअन्वये मिळणारी रक्कम खर्च करता येत नाही हे लक्षात घ्यावे. जिल्हा परिषदांनी आदिवासी उपयोजना किंवा विशेष घटक योजनांखाली सुरू असलेल्या योजनांची माहिती ग्रामपंचायतींना पुरविण्याची व्यवस्था करावी.

७. कार्यवाहीची जबाबदारी :- (अ) प्रत्येक ग्रामपंचायत कार्यक्षेत्रात ही रक्कम खर्च करण्याची जबाबदारी संबंधित ग्रामपंचायतीची राहिल. हे आदेश अंमलात न आणणाऱ्या ग्रामपंचायती सदर अधिनियमाच्या कलम १४५ (१) नुसार कारवाईस पात्र ठरतील.

(आ) विस्तार अधिकारी (पंचायत) व विस्तार अधिकारी (सामाजिक शिक्षण) यांनी ग्रामपंचायतींना वेळोवेळी भेटी द्याव्यात. तसेच, ग्रामपंचायतींच्या तपासणीच्या वेळी या आदेशांचे पालन न करणाऱ्या ग्रामपंचायतींच्या तपासणी अहवालात तसे विशेषत्वाने नमूद करावे. अशा ग्रामपंचायतींबाबतचा लेखी अहवाल, भेटीच्या किंवा तपासणीच्या दिनांकापासून एक महिन्याच्या आत संबंधित गट विकास अधिकारी यांचेकडे पाठवावा.

(इ) गट विकास अधिकारी किंवा त्यांच्या कार्यालयाच्या निदर्शनास ही बाब आल्यापासून १ महिन्याच्या आत त्यांनी संबंधित ग्रामपंचायतीचे सरपंच व सचिव यांची बैठक घेऊन त्यांच्या अडचणी विचारात घ्याव्यात व योग्य ते मार्गदर्शन करावे. तसेच ही रक्कम संबंधित आर्थिक वर्षात खर्च करण्याचे लेखी आदेश संबंधित ग्रामपंचायतीला द्यावेत व तसा अहवाल संबंधित जिल्हा परिषदेच्या उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी (ग्रामपंचायत) यांच्याकडे लेखी स्वरूपात पाठवावा. गट विकास अधिकारी यांनी त्यांच्या कार्यक्षेत्रातील अशा प्रकरणांचा प्रत्येक महिन्याला आढावा घेऊन या आढाव्याबाबतचा मासिक अहवाल संबंधित महिन्याच्या पुढील महिन्याच्या १५ तारखेपर्यंत संबंधित जिल्हा परिषदेच्या उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी (ग्रामपंचायत) यांच्याकडे पाठवावा. त्यांच्या गटातील ग्रामपंचायती या आदेशाचे पालन करतील हे पाहण्याची जबाबदारी त्यांची राहिल याची त्यांनी नोंद घ्यावी.

(ई) जिल्हा परिषदेचे उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी (ग्रामपंचायत) व जिल्हा समाज कल्याण अधिकारी यांनी एकत्रितपणे अशा मासिक अहवालांची महिन्यातून एकदा छाननी करून त्यांचा आढावा घ्यावा. गट विकास अधिकारी, यांनी लेखी आदेश देऊनही या आदेशांचे पालन न करणाऱ्या ग्रामपंचायतींना त्यांनी एकत्रितपणे किंवा स्वतंत्रपणे भेट देऊन त्यांच्या अडचणी समजून घ्याव्यात व त्यांना मार्गदर्शन करावे. त्याचप्रमाणे, उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी (ग्रामपंचायत) यांनी ही रक्कम संबंधित आर्थिक वर्षात खर्च करण्याबाबतचे लेखी आदेश संबंधित ग्रामपंचायतींना द्यावेत. एवढे करूनही या आदेशांचे पालन संबंधित आर्थिक वर्षात न करणाऱ्या ग्रामपंचायतींना या आदेशांचे पालन करावयाचे नाही असे गृहित धरून अशा ग्रामपंचायतींविरुद्ध सदर अधिनियमाच्या कलम १४५ (१) अन्वये कारवाई करण्याबाबतचा प्रस्ताव मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांच्याकडे सादर करावा.

(उ) मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांनी असा प्रस्ताव प्राप्त झाल्यावर या सूचनांचे पालन न करणाऱ्या ग्रामपंचायती विरुद्ध सदर अधिनियमाच्या कलम १४५ (१) अन्वये योग्य ती कारवाई करण्याबाबतचा प्रस्ताव जिल्हा परिषदेच्या स्थायी समितीसमोर मान्यतेसाठी सादर करावा व तसा अहवाल शासनाकडे पाठवावा. हा अहवाल स्थायी समितीच्या सभेपुढे सादर करावा व स्थायी समितीचा निर्णय शासनाला कळवावा. त्यांच्या जिल्ह्यातील ग्रामपंचायती या आदेशांचे पालन करतील हे पाहण्याची अंतिम जबाबदारी मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांची राहिल.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

ज. स. घाणेकर,
कार्यासन अधिकारी, महाराष्ट्र शासन